

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 909

Rivayet Tefsiri Geleneğinin Dönüşümü
Dr. Saliha TÜRCAN

ISBN: 978-625-7205-93-1

1. Baskı, Ocak 2021, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 05.06.2020 tarih
ve 143 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Bu eserin ilmi / edebi redaksiyonu İLK SAY Kurulu
marifetiyle yapılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASİMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mahallesi 1256 Cadde
No: 11 06370 Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

Rivayet Tefsiri Geleneğinin Dönüşümü

Dr. Saliha TÜRCAN

ÖZGEÇMİŞ

SALİHA TÜRCAN

Konya’da doğdu (1979). İlk ve orta öğrenimini Ankara’da tamamladı (1994). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2000). Sonrasında A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir ana bilim dalında “Ferrâ’nın Kıraatlere Yaklaşımı” isimli teziyle yüksek lisansını bitirdi (2003). Aynı alanda “Rivayet Tefsiri Geleneğinin Dönüşümü -İbn Kesîr Tefsiri Örneği Üzerinden-” başlıklı teziyle doktora çalışmalarını tamamladı (2011). DİB Konulu Hadis Projesi’nde (*Hadislerle İslâm* kitabı) redaktör ve yazar olarak görev yaptı (2006-2011). Yazarın uzmanlık alanı ile ilgili makale ve bildiri türünde çeşitli bilimsel çalışmaları bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	VII
Giriş.....	1

Birinci bölüm

Tefsirde Nakil Geleneği	15
A. Tefsir Faaliyetine İlişkin Süreç ve Tefsirde Tedvin.....	16
B. Tefsir ve Hadis Nakil Geleneklerinin Farkı.....	28
1. Sözlü veya Yazılı Olmaları Bakımından.....	28
2. İsnada Yükledikleri Anlam Bakımından.....	36

İkinci Bölüm

Tefsirde Rivayet – Dirâyet Ayrımı ve Rivayet Tefsiri Geleneği	51
A. Erken Dönemde Ortaya Çıkan Tefsirlerin Niteliği ve Re'yle Tefsir Meselesi.....	52
B. Rivayet Tefsiri-Dirâyet Tefsiri Ayrımının Ortaya Çıkışı.....	68
C. Rivayet-Dirâyet Ayrımına İlişkin Değerlendirmeler.....	77
D. Rivayet Tefsiri Geleneğinin Yapısı ve Dönüşümü.....	88
1. Tefsir Malzemesi ve Dönüşümü.....	97
a) Rivayet Tefsirlerinde Çoğunlukla Benzer Rivayetlerin Kullanılması.....	101
2. Tefsir Malzemesini Nakletme Yöntemi ve Dönüşümü.....	104
a) Rivayet Naklinde Sened Kullanımı.....	104
b) Malzemenin Yorum ve Tenkit Yapılmaksızın Nakledilmesi.....	110
3. Tefsir Malzemesini İstihdam Etme Amacı ve Dönüşümü.....	114
4. Tefsir Yöntemi ve Dönüşümü.....	117

Üçüncü Bölüm

İbn Kesîr Tefsiri'nin Rivayet Tefsiri Geleneği Açısından Tahlili

	127
A. İbn Kesîr Tefsiri Mukaddimesindeki Teorik Arka Plan	128
B. İbn Kesîr'in Tefsirinde Rivayet Kullanımı	139
1. Rivayet Türleri	139
a) Tefsir Rivayetleri	139
i. Tefsir Rivayetlerini Nakletme Yöntemi	146
ii. Tefsir Rivayetlerini Nakletme Amacı	163
b. Sebeb-i Vürûdu Kur'an Tefsiri Olmayan Rivayetler	167
i. Sebeb-i Vürûdu Kur'an Tefsiri Olmayan Rivayetleri Nakletme Yöntemi	169
ii. Sebeb-i Vürûdu Kur'an Tefsiri Olmayan Rivayetleri Nakletme Amaçları	186
2. Rivayetleri Değerlendirmesi ve Tercihleri	193
3. Farklı Tarikler Zikretme Yaklaşımı ve Amacı	213
4. Kaynak Kullanımı ve Kaynakları ile İlgili Yaklaşımı	224
C. Rivayet Tefsiri Geleneğinin Dönüşümünde İbn Kesîr'in Yeri	241
1. Tefsir Malzemesinin Dönüşümündeki Yeri	243
2. Tefsir Malzemesini Nakletme Yönteminin Dönüşümündeki Yeri	253
3. Tefsir Malzemesini İstihdam Etme Amacının Dönüşümündeki Yeri	265
4. Tefsir Yönteminin Dönüşümündeki Yeri	271
Sonuç	297
Kaynaklar	317
Dizin	329

ÖN SÖZ

İslâmî ilimler sahasında yapılacak bilimsel araştırmalar, sonradan oluşturulmuş tanımlar ve kalıplar çerçevesinde hareket etmek yerine, bizzat malzemenin kendisinden hareket etmek zorundadır. Haddizatında bu tavır bilimsel araştırmanın doğası gereğidir. İslâmî ilimler tarihinde ortaya çıkmış bir edebiyatı bir bütün hâlinde ya da o faaliyet içerisinde ortaya çıkmış bir kişi, bir olay yahut bir eser çerçevesinde anlama, tanıma, tanımlama veya kavrama çabası başlı başına bilimsel bir etkinlik olarak anılmaya kâfidir. Yeter ki, isabetli sonuçlara ulaştıracak doğru yöntemler uygulanabilsin.

İslâmî ilimlere, özellikle tefsir ve hadise dair araştırmalar, kendilerini pratik gayeler gütmeye, uygulamaya dönük kaygılar besleme gibi gerek yöntem gerekse ulaşılabilecek sonuçlar bakımından tehdit oluşturabilecek yaklaşımlardan her zaman kurtarabilmiş değildir. Kuşkusuz bunda, çalışma nesnelerini doğrudan dinin temel kaynaklarının teşkil etmesi yatmaktadır.

Bugün için bu sahaları bir bilgi alanı olarak görmek ve bu ilimlerin tarihine ışık tutacak çalışmalar yapmak önemlidir. Bir edebî faaliyeti bütün hâlinde kavrama, temelde o edebiyatın ürettiği eserlerin tek tek ele alınması, taşıdıkları ve aktardıkları malzemenin bütün yönleriyle tahlil edilmesi neticesinde mümkündür. Fakat aynı zamanda o edebiyatta yaşanan değişim ve dönüşümü fark edebilmek, tarihî süreç boyunca değişmeden devam eden yapıyı, öncesinde de böyle bir yapıdan söz etmeyi mümkün kılan asgari müşterekleri fark etmeyi gerektirir. Aksi takdirde aynı edebiyat

içerisinde üretilmiş kimi eserlerin temsil ettikleri değişim ve dönüşüm, bu farkındalık eksikliğinde, o eserin, edebiyatın dışında kalan başka bir çizgiye ait olduğu algısı oluşturabilir.

Bütün tarih çalışmalarında olduğu gibi tefsir tarihine de sonradan oluşturulmuş şablonlarla bakmak tehlikelidir. Bu çalışmada rivayet tefsiri geleneğinin dönüşümü araştırılırken, rivayet-dirâyet tefsiri çizgileri şeklindeki tasnifin tarihî ve teorik bakımdan meşruluğu, bir ‘rivayet tefsiri geleneği’nden bahsetme imkânı soruşturulmuş, ardından dönüşüm takip edilmiştir. Kronolojik olarak birçok tefsir mukayeseli olarak ele alınmış ve bu dönüşümün ulaştığı en ileri nokta olarak İbn Kesîr Tefsiri gösterilmiştir. Burada bir taraftan İbn Kesîr’in rivayet tefsiri geleneği çizgisinde nerede konumlandığı belirlenirken, diğer taraftan bu tespit, rivayet tefsiri çizgisindeki dönüşümü de açığa çıkartmıştır.

Elinizdeki eser “Rivayet Tefsiri Geleneğinin Dönüşümü -*İbn Kesîr Tefsiri* Örneği Üzerinden-” adıyla tefsir alanında hazırlanmış bir çalışmadır. Çalışmamda değerli katkılarda bulunan danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu’ya, ayrıca değerli hocalarım Prof. Dr. Halis Albayrak’a ve Prof. Dr. Nahide Bozkurt’a şükranlarımı sunarım. Son olarak, kıymetli ağabeyim Prof. Dr. Selim Türçan’a çok değerli katkılarından dolayı özellikle teşekkür ederim.

Saliha Türçan
Antalya 2021

GİRİŞ

İbn Kesîr'in Kur'an tefsiri, genel tefsir tarihi açısından, özellikle rivayet tefsiri geleneğini tanımak, kavramak ve dönüşümü fark etmek bakımından önemli bir yere sahiptir. "Tefsir"i tefsir rivayetlerinin nakli ile sınırlı tutan ilk dönem müfessirlerinin aksine İbn Kesîr, hem re'y tefsirine karşı mesafesini koruyarak hem de naklî tefsirin imkânlarını genişleterek bu sahada önemli bir dönüşümün temsilcisi hâline gelmiştir. Onun *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*'ini sadece kendi sınırları içerisinde tanımlama ve tahlil etmeye çabalamak kuşkusuz verimli noktalara ulaştırmayacaktır. Onu, bütün gelenek içerisinde durduğu yer bakımından ele almak ve gelenekteki dönüşüme yaptığı katkı üzerinden yeniden anlamaya çalışmak daha isabetli bir çaba olacaktır. Bu itibarla çalışmamızda İbn Kesîr'in Kur'an tefsirini münferit bir tefsir olarak ele almak yerine, onun rivayet tefsiri geleneğindeki dönüşümde nerede durduğu sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışmamızda İbn Kesîr'in *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* adlı eseri, özellikle bu eserde ortaya koyduğu rivayet kullanım yöntemi konu edilmiştir. Araştırmada İbn Kesîr'in özellikle rivayet kullanım yaklaşımının temel